

بسم الله الرحمن الرحيم

هزینه های اجتماعی طلاق در جامعه

فاطمه دخیلی نسب^۱

چکیده

طلاق در جامعه امروز ایران دیگر تنها یک رویداد شخصی محسوب نمی‌شود، بلکه پیامدهای گسترده‌ای بر ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد. این مطالعه با هدف بررسی هزینه‌های اجتماعی طلاق در جامعه انجام شده و به ویژه بر پیامدهای آن بر جامعه تمرکز دارد. با استفاده از روش کتابخانه‌ای-اسنادی و بر پایه داده‌های معتبر علمی و آمارهای رسمی انجام‌شده در ایران است. یافته‌ها نشان می‌دهد که طلاق تنها به پایان رسیدن یک ازدواج محدود نمی‌شود، بلکه باعث افزایش آسیب‌پذیری اجتماعی کودکان و نوجوانان، تشدید نابرابری‌های اجتماعی و کاهش همبستگی اجتماعی، کاهش انسجام خانوادگی و حمایت اجتماعی، افزایش فشار بر سیستم‌های رفاهی و خدمات اجتماعی، کاهش سرمایه انسانی و بهره‌وری اجتماعی، افزایش نرخ جرم و جنایت، تضعیف نهاد خانواده و تغییر ارزش‌های اجتماعی می‌انجامد. نتایج این پژوهش گویای آن است که برای کاهش پیامدهای منفی طلاق، ضرورت دارد سیاست‌های پیشگیرانه از جمله آموزش مهارت‌های زندگی مشترک، مشاوره خانواده پیش از ازدواج و ایجاد شبکه‌های حمایتی برای خانواده‌های آسیب‌دیده تقویت شود. در نهایت، مقابله با هزینه‌های اجتماعی طلاق نیازمند رویکردی جامع و چندبعدی است که فراتر از قوانین قضایی، به بازتعریف حمایت‌های اجتماعی و فرهنگ‌سازی برای ازدواج پایدار بپردازد.

کلیدواژه‌ها: جامعه، طلاق، هزینه‌های اجتماعی

با گسترش تغییرات اجتماعی طلاق به چالشی فراتر از روابط فردی تبدیل شده است. افزایش نرخ طلاق در جامعه ایران دیگر تنها یک پدیده شخصی محسوب نمی‌شود، بلکه به یک چالش ساختاری در حوزه سیاست‌های اجتماعی تبدیل شده است. آمارهای اخیر نشان می‌دهد که نرخ طلاق به ۲۰۳ در هزار نفر رسیده و در برخی شهرهای بزرگ، بیش از ۳۰ درصد ازدواج‌ها به طلاق ختم می‌شود. این روند بازتابی از تحولات اقتصادی، فرهنگی و تحولات جایگاه زنان در جامعه است، اما مهم‌تر از آن، این است که طلاق تنها به پایان یک رابطه محدود نمی‌شود، بلکه زنجیره‌ای از هزینه‌های گسترده اجتماعی را به دنبال دارد که جامعه به‌عنوان یک کل باید آن را پردازد.

این پژوهش با این پرسش اصلی آغاز می‌شود که: طلاق چه هزینه‌هایی بر جامعه تحمیل می‌کند و چگونه می‌توان این بار را کاهش داد؟ هزینه‌های اجتماعی طلاق فراتر از مرزهای خانواده فردی گسترش می‌یابد و بر سلامت روان، ثبات اقتصادی، سیستم‌های رفاهی، امنیت اجتماعی و نهاد خانواده تأثیر می‌گذارد. کودکان خانواده‌های طلاق با افزایش اضطراب، افت تحصیلی و گرایش به رفتارهای پرخطر مواجه هستند و خانواده‌های تک‌والد، به‌ویژه زنان مطلقه، به شدت در معرض فقر و انزوا قرار می‌گیرند. این موضوع نابرابری‌های اجتماعی را تشدید کرده و سرمایه اجتماعی را تضعیف می‌کند.

همزمان، سیستم‌های رفاهی، مشاوره و خدمات اجتماعی تحت فشار شدیدی قرار گرفته‌اند، در حالی که دسترسی به این خدمات به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته نامتعادل است. کاهش بهره‌وری شغلی، افزایش بیماری‌های روانی و جسمی، و ارتباط معنادار بین طلاق و گرایش به بزهکاری در میان نوجوانان، نشان‌دهنده تأثیرات بلندمدت این پدیده بر سرمایه انسانی و امنیت عمومی است. از سوی دیگر، تضعیف نهاد خانواده و تغییر نگرش به ازدواج به عنوان یک تعهد موقت، می‌تواند به بحران‌های جمعیتی و فرهنگی دامن بزند.

بر اساس مبانی نظری سرمایه اجتماعی و کارکردهای نهاد خانواده، طلاق یک پدیده عمومی با پیامدهای سیستمی است. هدف این مقاله، شناسایی ابعاد مختلف هزینه‌های اجتماعی طلاق و ارائه راهکارهای ساختاری و پیشگیرانه است تا زمینه‌ساز سیاست‌های هوشمند و انسان‌محور در حمایت از خانواده و تثبیت ساختارهای اجتماعی باشد.

۱- جامعه

معنای لغوی: «جامعه» از ریشه عربی «ج-م-ع» به معنای جمع کردن، گرد آوردن و یکی کردن است.

«الجمع»: ضد تفرقه، «الجماعة»: گروهی از افراد که در وحدت باشند. «الجمع: ضد التفرقه، والجماعة:

جماعة الناس الذين اجتمعوا على أمر». (راغب اصفهانی، مفردات، مدخل جمع)

معنای اصطلاحی: در دیدگاه اسلامی، جامعه فقط یک مجموعه انسانی نیست، بلکه نهادی الهی است که بر پایه ایمان، عدالت و همکاری بنا شده است.

آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه تصریح می کند: جامعه اسلامی، مجموعه ای از مؤمنان است که در

چارچوب ولایت، امر به معروف و نهی از منکر، زندگی می کنند و با هم در همبستگی و وحدت عمل

می کنند. (تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۱۲۰)

جامعه در اسلام، محیطی برای تکامل انسان است، نه صرفاً یک ساختار اجتماعی. انسان در جامعه می آموزد،

می رباید و به کمال می رسد. (مطهری، انسان شناسی، ص ۲۰۰)

۲- طلاق

معنای لغوی: «طلاق» از «أطلق» به معنای باز کردن، رها کردن و فسخ کردن پیوند است.

راغب اصفهانی: الطلاق: رفع الرباط الزوجی، وهو من الإطلاق الذی هو ضد الإمساك. (مفردات، مدخل «طلق»)

معنای اصطلاحی: در فقه اسلامی، طلاق عبارت است از: عبارتی صریح یا کنایی از طرف شوهر که به

موجب آن زن از عقد نکاح خارج می شود. طلاق، تمکین زن از شوهر است که با عبارتی شرعی بیان شود،

و اگر شرایط شرعی داشته باشد، نکاح فسخ می شود. (سیستانی، المنهاج، ج ۲، کتاب النکاح)

همچنین، قرآن کریم طلاق را آخرین راه حل می داند:

﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا﴾ (سوره نساء، آیه ۱۲۸)

۳- هزینه‌های اجتماعی

معنای لغوی: هزینه: خرج کردن، مصرف منابع. (دهخدا). اجتماعی: مربوط به جامعه و روابط بین افراد.

معنای اصطلاحی: در منابع علوم اجتماعی، «هزینه‌های اجتماعی» معمولاً به کلیه آسیب‌ها، نارسایی‌ها یا فشارهایی گفته می‌شود که رفتار یا وضعیت یک فرد یا گروه بر کل جامعه یا افراد دیگر تحمیل می‌کند، بدون آنکه به‌طور مستقیم و کامل توسط عامل یا عاملان آن پرداخت یا جبران شود (Becker، ۱۹۶۸، ص ۱۷۰).

علل افزایش طلاق: تلفیقی از عوامل فردی و ساختاری

افزایش نرخ طلاق در ایران، حاصل ترکیبی از عوامل فردی و ساختاری است. از نظر فردی، بیشتر زوج‌های جوان با وجود آرزوی ازدواج، فاقد آمادگی کافی برای تحمل مسئولیت‌های زناشویی هستند. ضعف در مهارت‌های ارتباطی، انتظارات غیرواقع‌بینانه، و اختلافات شخصیتی، از جمله دلایلی هستند که به بحران‌های زناشویی منجر می‌شوند.

اما عوامل ساختاری نقشی بسیار عمیق‌تر دارند. فشارهای اقتصادی ناشی از تورم، بیکاری و عدم توانایی در تأمین هزینه‌های زندگی، بزرگترین عامل استرس‌زای زناشویی محسوب می‌شود. مطالعه‌ای در تهران نشان داده است که بیش از ۶۰ درصد از زوج‌های جوان از عدم آمادگی مالی و روانی برای ازدواج شکایت دارند این بی‌ثباتی مالی، زمینه‌ساز ناامنی عاطفی و در نهایت، طلاق است. (شریفی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۳۶).

همزمان، تحولات فرهنگی و اجتماعی نیز مؤثر بوده‌اند. افزایش سطح تحصیلات و فعالیت زنان در بازار کار، به تغییر نقش‌های سنتی خانواده انجامیده و گاه با مقاومت درون خانواده‌ها همراه بوده است. همچنین، دسترسی گسترده به رسانه‌های جهانی و تأثیر فرهنگ مصرف و فردگرایی، نگرش جوانان به ازدواج را از یک تعهد اجتماعی به یک قرارداد شخصی تغییر داده است در این میان، کاهش نظارت اجتماعی و دینی در بسیاری از مناطق شهری، فضایی را برای گسترش طلاق فراهم کرده است (رضاییان، ۱۳۹۶، ص ۵۴).

بررسی هزینه‌های اجتماعی طلاق

افزایش نرخ طلاق در جامعه ایران در دهه اخیر، دیگر تنها به عنوان یک پدیده شخصی دیده نمی‌شود، بلکه به یک چالش ساختاری در حوزه سیاست‌های اجتماعی تبدیل شده است. این روند نه تنها نشان‌دهنده تغییر در الگوهای زناشویی، بلکه بازتابی از تحولات عمیق اقتصادی، فرهنگی و جایگاه زنان در جامعه است. بر

راهکارهای ساختاری: از واکنشی به پیشگیرانه

برای کاهش هزینه‌های اجتماعی طلاق، نیاز به گذار از رویکردهای واکنشی به سمت سیاست‌های پیشگیرانه و ساختاری است. یکی از مهم‌ترین این راهکارها، ایجاد سیستم ملی مشاوره خانواده است که نه تنها قبل و بعد از ازدواج، بلکه در طول زندگی زناشویی نیز فعال باشد. این سیستم باید مبتنی بر داده‌های علمی، دسترسی‌پذیر و رایگان برای خانواده‌های کم‌درآمد باشد.

همچنین، اصلاح قوانین نفقات و حضانت ضروری است. سیستمی که بتواند به صورت خودکار و بدون نیاز به تأخیرهای دادگاهی، نفقات را از حقوق مرد طلاق‌ی کسر و به خانواده منتقل کند، می‌تواند بار اقتصادی زنان را به شدت کاهش دهد. تجربه کشورهای مانند سوئد و آلمان نشان می‌دهد که چنین سیستم‌هایی می‌توانند به طور مؤثر از فقر خانواده‌های تک‌والد جلوگیری کنند.

علاوه بر این، آموزش مهارت‌های زندگی مشترک باید در سطح مدارس و دانشگاه‌ها گنجانده شود. جوانان باید قبل از ازدواج، درباره مدیریت تعارض، مهارت‌های ارتباطی، برنامه‌ریزی مالی و مسئولیت‌های والدینی آموزش ببینند. این آموزش‌ها نباید فقط به صورت مذهبی یا اخلاقی القا شوند، بلکه باید مبتنی بر دانش روانشناسی و جامعه‌شناسی هم باشند (شریفی، ۱۴۰۲).

حمایت از خانواده‌های تک‌والد: یک ضرورت اجتماعی

خانواده‌های تک‌والد، به ویژه زیر نظر زنان، باید به عنوان یک اولویت سیاستی در نظر گرفته شوند. این شامل تأمین مسکن ارزان برای زنان طلاق، ایجاد مراکز روزانه مراقبت از کودکان در محلات حاشیه‌نشین،

حمایت مالی مستقیم از طریق یارانه‌های هدفمند، و برنامه‌های آموزش شغلی و کارآفرین برای زنان طلاق

این حمایت‌ها تنها به معنای کمک مالی نیست، بلکه به معنای بازگرداندن کرامت، استقلال و امید به زندگی است. «حمایت از خانواده تک‌والد، یک هزینه نیست، بلکه یک سرمایه‌گذاری برای آینده جامعه است» (مصطفوی، ۱۳۹۸).

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد طلاق در ایران دیگر یک واقعه خصوصی نیست؛ بلکه «بحران ساختاری» است که با انتقال آسیب از سطح فرد به سطح جامعه، هزینه‌های اجتماعی کلیدی را به بار می‌آورد: آسیب‌پذیری مضاعف کودکان، تشدید نابرابری و فقر زنان، فرسایش انسجام خانوادگی، فزونی بار بر نظام رفاهی، کاهش سرمایه‌های انسانی و بهره‌وری، افزایش گرایش به جرم، و در نهایت تضعیف نهاد خانواده و تغییر ارزش‌های جمعی. این زنجیره‌ی هزینه‌ها، امنیت اجتماعی و پایداری توسعه را به‌طور مستقیم تهدید می‌کند. پاسخ نهایی به پرسش تحقیق آن است که «هزینه اجتماعی طلاق» عبارت است از مجموعه زیان‌های انباشته‌ای که فراتر از زیان اقتصادی، سرمایه اجتماعی، فرهنگی و انسانی جامعه را فرسوده می‌سازد؛ زیان‌هایی که تا زمانی که رویکرد «واکنشی» حاکم باشد، همچنان فزونی می‌یابند.

بنابراین، کاهش این بار مستلزم گذار از مداخلات موردی به «رویکرد پیشگیرانه جامع» است. سه اقدام ساختاری پیشنهاد می‌شود:

۱) ایجاد «سامانه ملی مشاوره خانواده» با دسترسی رایگان، مستمر و مبتنی بر داده برای تمامی زوجها پیش و پس از ازدواج؛

۲) اصلاح نظام پرداخت نفقه و ایجاد «بیمه طلاق» برای زنان سرپرست با تضمین درآمد حداقل شش ماهه و پیوند آن با برنامه‌های اشتغال؛

۳) راه‌اندازی «مراکز حمایت اجتماعی سیار» در مناطق کمتر برخوردار برای ارائه خدمات روان‌شناختی، حقوقی و اشتغال به خانواده‌های آسیب‌دیده.

تنها با این رویکرد چندبُعدی و هماهنگ میان نهادهای آموزشی، حمایتی و قضایی است که می‌توان چرخه معیوب هزینه‌های اجتماعی طلاق را شکست و خانواده را به‌عنوان «اولین سرمایه اجتماعی» بازسازی کرد.

- ۱- احمدی، م.، و رضایی، ح. (۱۳۹۸). «پیامدهای روان‌شناختی طلاق بر کودکان و نوجوانان». فصلنامه روان‌شناسی خانواده، ۵(۱)، ۲۱-۳۵.
- ۲- احمدی، م.، و رضایی، ح. (۱۳۹۸). «نقش حمایت اجتماعی در کاهش آسیب‌های کودکان طلاق». فصلنامه روان‌شناسی خانواده، ۵(۲)، ۲۹-۴۰.
- ۳- بهرامی، س. (۱۴۰۰). تغییر نگرش جوانان به ازدواج و طلاق. تهران: انتشارات آگاه.
- ۴- حقانی‌فر، م.، و ثنایی‌فر، ح. (۱۳۸۵). «آثار طلاق بر سلامت روان کودکان». فصلنامه روان‌شناسی بالینی، ۲(۳)، ۹۳-۷۴.
- ۵- حسینی، م. (۱۴۰۰). «ازدواج و طلاق در ایران معاصر: تحول ارزش‌ها». فصلنامه مطالعات اجتماعی، ۱۲(۴)، ۵۴-۴۲.
- ۶- رحمانی، ت.، قربانی، ا.، و موسوی، س. (۱۴۰۰). «طلاق و بزهکاری نوجوانان: یک تحلیل علی». فصلنامه جرم‌شناسی، ۹(۲)، ۱۰۵-۱۲۲.
- ۷- رضاییان، م. (۱۳۹۶). «تحول خانواده و سرمایه اجتماعی در ایران». فصلنامه علوم اجتماعی، ۷(۳)، ۴۰-۵۴.
- ۸- شریفی، م.، ابراهیمی، ر.، و نجفی، ل. (۱۴۰۱). «بررسی عوامل اقتصادی طلاق در میان زوج‌های جوان تهران». فصلنامه اقتصاد خانواده، ۸(۱)، ۳۶-۴۸.
- ۹- صادقی، م.، رستمی، ف.، و کاظمی، ح. (۱۴۰۰). «طلاق و سرمایه اجتماعی مجتمع‌های مسکونی». فصلنامه جامعه‌شناسی شهری، ۶(۲)، ۱۳۵-۱۴۸.
- ۱۰- صادقی، م.، رستمی، ف.، و کاظمی، ح. (۱۴۰۱). «کاهش اعتماد اجتماعی در پی طلاق: پیمایش ۶۰۰ خانوار تهرانی». فصلنامه جامعه‌شناسی شهری، ۷(۱)، ۷۲-۸۶.
- ۱۱- قنادان، م. (۱۳۸۶). اقتصاد خرد و کلان (ویرایش ۵). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ۱۲- کاظمی، م.، رضایی، ع.، و نوروزی، س. (۱۴۰۱). «طرح دوست‌یاب مدرسه؛ مداخله پیشگیرانه در بزهکاری کودکان طلاق». فصلنامه آموزش و پرورش، ۱۴(۳)، ۱۲۵-۱۴۰.
- ۱۳- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن. بازیابی از <https://www.amar.org.ir>
- ۱۴- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش سالانه نرخ طلاق در ایران. بازیابی از <https://www.amar.org.ir>
- ۱۵- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۳). آمار ثبت احوال: طلاق در سال ۱۴۰۳. بازیابی از <https://www.amar.org.ir>
- ۱۶- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). گزارش سیاستی هزینه‌های اجتماعی طلاق. بازیابی از <https://rc.majlis.ir>
- ۱۷- سازمان برنامه و بودجه کشور. (۱۴۰۳). گزارش بودجه سالیانه ۱۴۰۳. بازیابی از <https://mporg.ir>
- ۱۸- سازمان ثبت اسناد و املاک کشور. (۱۴۰۲). دادگاه‌های خانواده: آمار پرونده‌های طلاق. بازیابی از <https://sabteahval.ir>
- ۱۹- سازمان بهزیستی کشور. (۱۴۰۲). گزارش عملکرد مراکز مشاوره و اورژانس اجتماعی. بازیابی از <https://behzisti.ir>
- ۲۰- سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی. (۱۴۰۱). آمار زندانیان و زمینه‌های طلاق در کودکی. بازیابی از <https://prisons.ir>
- ۲۱- کمیته امداد امام خمینی. (۱۴۰۲). گزارش سالانه حمایت از خانواده‌های زن سرپرست. بازیابی از <https://komite.ir>
- ۲۲- نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران. (۱۴۰۱). گزارش سالانه وضعیت جرم و جنایت. بازیابی از <https://police.ir>
- ۲۳- نیازی، ا.، محبی، م.، و عباسی، ف. (۱۳۹۰). «آثار روان‌شناختی طلاق بر کودکان». فصلنامه روان‌شناسی خانواده، ۳(۲)، ۱۳۴-۱۸۵.

Deardorff, A. V. (2006). Deardorff's Glossary of International Economics – ۲۴

بازیابی از <https://www-personal.umich.edu/~alandear/glossary>

European Society of Criminology. (2022). Family Group Conferencing and – ۲۵

Recidivism Reduction. Report No. 12

IMF. (2021). The Macroeconomic Cost of Divorce: Evidence from OECD – ۲۶

Countries. IMF Working Paper, WP/21/87
بازیابی از <https://www.imf.org>